

ANKARA İLİ AĞIZLARI İLE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN ÜNLÜ YUVARLAKLAŞMASI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Comparing of Ankara Dialects and Old Anatolian Turkish in Terms of Vowel Rounding

Сопоставление говоров Анкары и Старого Анатолийского Турецкого языка с точки зрения округления гласных

Hakan AKCA*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 93-109

Öz: Türkçede ünlü yuvarlaklaşması Köktürkçeden beri tarihi Türk lehçelerinde görülen bir ses olayıdır. Ünlü yuvarlaklaşmasının en fazla görüldüğü dönem Eski Anadolu Türkçesi dönemidir. Dolayısıyla yuvarlaklaşma sebebiyle meydana gelen dudak uyumsuzluğu Eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliğidir. Eski Anadolu Türkçesine hatta Eski Türkçeye özgü unsurlar günümüzde Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaktadır. Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşmanın günümüzde görüldüğü ağız bölgelerinden biri de Ankara'dır. Bu makalede Ankara ili ağızları ile Eski Anadolu Türkçesi, ünlü yuvarlaklaşması bakımından karşılaştırılacak, Ankara ili ağızlarının II. grubunda görülen diyalektolojik durumdan faydalanılarak Eski Anadolu Türkçesinin oluşumunda yazı dili – ağız ilişkisi konusunda ipuçları aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ankara İli Ağızları, Eski Anadolu Türkçesi, Küçük Ünlü Uyumu, Ünlü Yuvarlaklaşması.

Abstract: Vowel rounding in Turkish language is seen in historical Turkish dialects as a sound event since Orkhon Turkic. The period is the most commonly occurred vowel rounding is the Old Anatolian Turkish period. The inharmonicity of labial attraction is made by rounding is the most characteristic features of Old Anatolian Turkish. The elements belonging to Old Anatolian Turkish even Old Turkish are alive in modern Turkey Turkish dialects. In contemporary times the one of the dialect area that rounding in Old Anatolian Turkish is seemed in Ankara. In this article Dialects of Ankara Province and Old Anatolian Turkish will be compared in terms of vowel rounding, taking the advantage of situations in second section of Dialects of Ankara Province, some clues about written language and dialect relationship will be looked for.

Keywords: Dialects of Ankara Province, Old Anatolian Turkish, Labial Harmony, Vowel Rounding.

Аннотация: Лабиализация в Тюркском языке обнаружен со времен Кектюркских надписей и дошел до сегодняшних дней. Самое частое округление гласных произошло во время Старого Анатолийского турецкого периода. Поэтому зубное несоответствие которое является характерной чертой Старого Анатолийского турецкого языка произошло из-за округления гласных. На сегодняшний день в диалектах Турецкого языка можно увидеть конкретные элементы старого Анатолийского и даже древнего Тюркского языка. Лабиализация в Старом Анатолийском на сегодняшний день наблюдается в говорах Анкары. В статье сопоставляется Старый Анатолийский с говорами Анкары с точки зрения округления гласных. А также опираясь на диалектологические данные в говорах Анкары второй группы, будут выявлены отношения говора в формировании письменного Старого Анатолийского турецкого языка.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE. hakca@gazi.edu.tr. Gönderim Tarihi: 15.03.2016. Kabul Tarihi: 28.04.2016.

Ключевые слова: говоры Анкары, Старый Анатолийский турецкий, сингармонизм, округление гласных-лабиализация.

GİRİŞ

Ünlü uyumları Türkçenin en önemli fonetik özellikleri arasında yer alır. Türkiye Türkçesinde bir kelimenin ilk hecesinde art (kalın) bir ünlü varsa diğer hecelerde de art (kalın) ünlülerin; ilk hecede ön (ince) ünlü varsa diğer hecelerde de ön (ince) ünlülerin bulunması kuralına *Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik Uyumu)* denir. Bu uyum Köktürkçeden itibaren Türkçenin her döneminde bazı istisnalar dışında sağlam bir şekilde görüldüğü için *Büyük Ünlü Uyumu* diye adlandırılmıştır.

Türkiye Türkçesinde bir kelimenin ilk hecesinde düz ünlüler (a, e, ı, i) varsa ondan sonraki hecelerde de düz (a, e, ı, i); ilk hecede yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü) varsa ondan sonraki hecelerde de ya düz geniş (a, e) ya da dar yuvarlak (u, ü) ünlülerin gelmesi kuralına da *Küçük Ünlü Uyumu (Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)* denir. Bu uyum Türkiye Türkçesi yazı diline özgü olduğu için *Küçük Ünlü Uyumu* diye adlandırılmıştır. Osmanlı imlasına baktığımızda ünlü yuvarlaklaşmaları sebebiyle o dönemde küçük ünlü uyumunun olmadığını görüyoruz. Elbette Osmanlı Türkçesinin imla özelliklerini esas alarak o dönemde bütün Anadolu ağızlarında yuvarlaklaşma olduğunu söylemek doğru değildir. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Osmanlı Türkçesi döneminde de çeşitli ağızlar vardı.

Yazı dilinin koruyucu ve geleneksel olduğunu, dildeki değişmelerin kısa sürede yazı diline yansımayacağını hesaba katmadan Osmanlı Türkçesi döneminde küçük ünlü uyumu konusunda bir hüküm vermek çok zordur. Nitekim Kartallıoğlu, yapmış olduğu karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda küçük ünlü uyumunun 16. yüzyıldan başladığını, bu yüzyıldan itibaren uyuma giren eklerin Osmanlı imlasına yansımadığını tespit etmiştir (Kartallıoğlu 2011).

Eski Anadolu Türkçesinin en tipik ses bilgisi özelliği, bu dönemde küçük ünlü uyumunun olmamasıdır. Eski Anadolu Türkçesinde ünlüsü daima yuvarlak ve daima düz olan ekler bulunmaktadır.¹ Daima yuvarlak ünlülü ekler düz ünlülü tabanlara geldiğinde (Örneğin: gel-**üp**, al-**up**, al-**dum**, gel-**düm** vb.); daima düz ünlülü ekler yuvarlak ünlülü tabanlara geldiğinde (Örneğin: kamu-y-ı, *anun* göz-**i**, gör-**miş** vb.) küçük ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Eski Anadolu Türkçesindeki daima yuvarlak ünlülü eklerin büyük bir çoğunluğu Köktürkçeden beri yuvarlak ünlülüdür.² Söz konusu eklerin bazıları da sonradan yuvarlaklaşmıştır. Başka bir

¹ Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülü ekler konusunda geniş bilgi için bk. (Gülsevin 1997), (Ercilasun 2008: 454), (Timurtaş 2012: 28-36), (Özkan 2013: 101-105), (Korkmaz 2013: 92-93).

² Köktürkçedeki yuvarlak ünlülü ekler ile Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlak ünlülü ekler Karadoğan tarafından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. bk. (Karadoğan 2003).

ifadeyle daima yuvarlak ünlülü ekler bakımından Eski Anadolu Türkçesi Eski Türkçeden bir adım daha ileridedir. Bu eklerin daima yuvarlak ünlülü olduğu Eski Anadolu Türkçesi imlasından anlaşılmaktadır. Bu dönemde yuvarlak ünlülü ekler hem harekeyle (ötre ile) hem harf ve harekeyle (ötreli vav ile) gösterilmiştir.

Timurtaş, Eski Anadolu Türkçesinde meydana gelen yuvarlaklaşmaların sebeplerini şöyle açıklamaktadır (Timurtaş 2012: 28-36):

a) -g ve -ğ ünsüzlerinin düşmesiyle: aru (<arığ), bilü (<bilig), kapu (kapıg)³ vb.

b) b, m, p dudak ünsüzlerinin tesiriyle: demür (<demir), tapu (<tapıg), kirpük (<kirpik) vb.

c) Eski Türkçe döneminde taşıdığı yuvarlaklığı devam ettiren fiilden isim yapma (-uğ/-ük) ekinde: artuğ (<artıg), açuğ (<açıg) vb.

ç) Bir sebebe bağlı olmadan yuvarlak ünlü taşıyanlar: altun "altın", azuk "azık", berü "beri", dilkü "tilki", incü "inci", kendü "kendü" vb.

d) Eklerde yuvarlaklaşma:

Ünlüsü aslında yuvarlak olan ekler: -up, -üp; -uban, -üben zarf-fiil eki (bin-üp, gir-üp, san-up, bağlan-uban vb.), -dur, -dür faktitif eki (bil-dür-, yaraş-dur- vb.), -ur, -ür faktitif eki (geç-ür-, yit-ür- vb.), -sun, -sün, -sunlar, -sünler emir eki (art-sun, ağla-sun, di-sünler vb.), -dur, -dür, -durur, -dürür bildirme eki (iş-dür, güneş-dür vb.).

Ünlüsü sonradan yuvarlaklaşmış ekler:

-(u)m, -(ü)m, -(u)muz, -(ü)müz iyelik eki (benüm kat-um-da, bağr-umuz-a vb.), -(u)ñ, -(ü)ñ, -(u)ñuz, -(ü)ñüz iyelik eki (saç-uñ, cemal-üñ-den vb.), -uñ, -üñ; -nuñ, -nüñ ilgi hâli eki: (sen-üñ derd-üñ-den, biz-üm ılduz-umuz, zayıf olanlar-uñ gönli vb.), -lu, -lü; -suz, -süz yapım ekleri (saadet-lü, nefes-lü, ilan-suz, diken-süz vb.), -du(m), -dü(m) görülen geçmiş zaman eki: ayrıl-dum, benzet-düm vb.), -du(ñ), -dü(ñ) görülen geçmiş zaman eki (di-düñ, kıl-duñ vb.), -du(k), -dü(k) görülen geçmiş zaman eki (vir-dük, kılma-duğ vb.), -uz, -üz çokluk 1. şahıs bildirme eki: biz-üz, kem-üz, perişan-uz vb.), -a-vuz, -e-vüz istek çokluk 1. şahıs eki (ir-evüz, kırtıl-avuz, id-evüz vb.), -vuz, -vüz şart çokluk 1. şahıs eki (n'olursa-vuz, görmese-vüz vb.), -ur, -ür geniş zaman eki (vir-ür, kıl-ur, bil-ür vb.), -u, -ü zarf-fiil eki (di-yü, uğra-yu, eyle,yü vb.).

Eski Anadolu Türkçesinin imla geleneği Osmanlıca döneminde de devam ettiği için küçük ünlü uyumunun tam olarak ne zaman gerçekleştiği bilinmemektedir;

³ Eski Türkçedeki -g ve -ğ ünsüzlerinin düşmesi doğrudan yuvarlaklaşma sebebi değildir. Bu örneklerde -g ve -ğ ünsüzlerinin düşmeden önce ara merhalede ünlüler üzerinde yuvarlaklaştırıcı etkisi olan /w/ye dönüştüğü, /w/'nin tesiriyle kelimedeki yuvarlaklaşma meydana geldiği düşünülmektedir. Buna göre başlıg kelimesinin gelişimi şöyledir: başlıg > başlıg > başlıw > başlıw > başlı (Ércilasun 2008: 453).

ancak bu uyumun 18. yüzyılda yani Osmanlıca'nın sonlarına doğru teşekkül ettiği tahmin edilmektedir (Ercilasun 2008: 459).

Türk dilinin tarihine ait pek çok unsur Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam etmektedir. Örneğin büyük çoğunluğu Köktürkçeden beri görülen ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde daha da çoğalan daima yuvarlak ünlülü ekler günümüzde Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında da yaşamaktadır.

Günümüzde ünlü yuvarlaklaşması Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu ile Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat'ın bazı ağızları ile Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarında görülmektedir (Karahan, 1996: 16, 17, 125). Nitekim Ankara ilinin II. Ağız (-yuru) grubunda ünlü yuvarlaklaşması bakımından Eski Anadolu Türkçesine benzerlik söz konusudur. Bu makalede Ankara ili ağızlarının II. grubunda görülen yuvarlak ünlülü ekler ile Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlak ünlülü ekler karşılaştırılacak, bugün Ankara ili ağızlarının II. grubunda görülen diyalektolojik durumdan hareketle Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazı dili – ağız ilişkisi konusunda bir çıkarım yapılacaktır.

1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE YAZI DİLİ – AĞIZ İLİŞKİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Eski Anadolu Türkçesi yazı dilinin hangi ağza dayandığı, başka bir ifadeyle Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazı dili – ağız ilişkisi son yıllarda dil bilimciler tarafından araştırma konusu olmuştur. İlk olarak Karahan, 2000 yılında sunduğu bildiride⁴ bugün ünlü yuvarlaklaşması görülmemesine rağmen Kırşehir ve Konya ağızlarının yazı diline kaynaklık edip etmeyeceği, Anadolu'da Konya ve Kırşehir dışında aynı dönemde başka kültür merkezlerinin bulunup bulunmadığı, ünlü yuvarlaklaşması bazı Oğuz ağızlarının özelliği olduğuna göre hem Anadolu hem de Harezm'de 13. ve 14. yüzyıl yazı dillerinde aynı Oğuz ağızları ve aynı Oğuz boylarının etkili olup olmadığı gibi konuların açıklığa kavuşması gerektiğini söylemiştir (Karahan 2006: 16).

Erdem, 2005 yılında yayımladığı "Kırşehir ve Konya Ağızlarının Eski Anadolu Türkçesi Yazı Dilinin Oluşumuna Etkisi" adlı makalesinde Konya ve Kırşehir yöresi ağızlarının Eski Anadolu Türkçesinin oluşumunda etkisi olup olmadığını incelemiştir. Erdem bu makalesinde günümüz Konya ve Kırşehir ağızlarındaki bazı özelliklerin öbür Orta Anadolu ağızlarıyla uyuşmamasını göçler sonucu yörenin etnik ve diyalektik yapısının değişmesine bağlamıştır (Erdem 2005: 62).

⁴ Karahan'ın bu bildirisi 2006 yılında *Turkish Studies* Dergisinde makale olarak yayımlanmıştır.

Erdem, 2006 yılında yazdığı başka bir makalede ağızlardan etkilenme derecelerine göre Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca dönemlerini incelemiştir. Erdem bu çalışmasında o güne kadar yapılan çalışmalar ışığında aslında Eski Anadolu Türkçesi döneminde birden fazla yazı dili olduğunu, bu yazı dillerinin standartlaşmayı kaynağını aldığı ağız grubuna dayalı alt ağızların etkisinde kalmış olabileceğini söylemiştir. Erdem, o dönemdeki yazı dili – ağız ilişkisi konusunda ise günümüz Konya ve Kırşehir ağızlarıyla Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki Konya ve Kırşehir ağızlarının aynı olmadığını, 13.yy.dan bu yana bu yörelerde savaş, göç gibi siyasi ve sosyal sebeplerle pek çok değişiklik yaşandığını belirtmiştir (Erdem 2006: 91).

Develi, Eski Anadolu Türkçesi döneminde 13.-15. yüzyıllarda 3 ağız grubu olduğunu tespit etmiştir. Develi'nin incelemelerine göre o dönemdeki 2. ağız grubu Orta Anadolu'dan Azerbaycan'a kadar uzanan bir alanda yayılmıştır. 2. ağız grubunda görülen ek uyumsuzluğu ise Konya'dan başlayıp Doğu Anadolu'ya kadar uzanan ve Azeri sahasıyla iç içe giren bir alt ağız grubunu belirler (Develi 2008: 225). Develi'nin bu çalışması 13.-15. yüzyıllarda Konya ilinde ek uyumsuzluğunun varlığını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Gülsevin, "Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları" adlı çalışmasında Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserlerin ağız özelliklerini tespit etmek için kullanılması gereken yöntemler üzerinde durmuştur (Gülsevin 2010).

2000 yılında sunduğu bildiriye yönelttiği sorulara cevap arayan ve bu konudaki çalışmalarına devam eden Karahan, 2013 yılında hazırladığı "Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler" adlı bildirisinde son çalışmalar ışığında yaptığı karşılaştırmalar sonucunda Eski Anadolu Türkçesi yazı dili ile ağız ilişkisi konusunda iki ihtimal üzerinde durmuştur. Bunlardan birincisi: Eski Anadolu Türkçesinin ilk eserlerinin Konya ve Kırşehir dışında, Amasya, Niksar, Tokat, Sivas, Kayseri, Çorum, Ankara, Kastamonu, Çankırı ve Malatya gibi başka ilim merkezlerinde yazıldığıdır. İkinci ihtimal ise ilk eserlerin Konya ve Kırşehir'de yazıldığıdır. Çünkü Sultan Veled, Hoca Dehhanî, Ahmet Fakih Konya'da; Âşık Paşa ve Gülşehrî Kırşehir'de eser vermiştir. Ancak buralarda yazılan eserler, bugünkü Konya ve Kırşehir ağızıyla değil o günkü Konya ve Kırşehir ağızıyla yazılmıştır, başka bir ifadeyle Konya ve Kırşehir'in o günkü nüfus yapısı ile bugünkü aynı değildir. Siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle ortaya çıkan göçler dolayısıyla her iki kentin nüfus yapısı zamanla değişmiş, dolayısıyla yazı diline kaynaklık eden ağız da kaybolmuştur (Karahan 2013: 224-226).

Korkmaz, 2013 yılında yayımladığı *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi* adlı kitabında Eski Anadolu Türkçesinin temel ve alt ağız grupları açısından yeterince aydınlatılabilmesi için ilk aşamada var olan bütün eserlerin yayımlanmış olması gerektiğini, bundan sonraki aşamada bu eserlerin ağız ayrılıkları açısından ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Korkmaz ayrıca, gerek Eski

Anadolu Türkçesinde gerek günümüz Anadolu'sunda birbirinden farklı ağız bölgeleri ve alt gruplarının oluşma sebebinin XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşen Oğuz boyları arasındaki ağız ayrılıklarından kaynaklandığını, bu sebeple oğuz boylarıyla ilgili tarihî kaynakları, arşiv belgelerini, yer adları bilgilerini kapsayan araştırmalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Korkmaz 2013: 109).

Eski Uygur metinlerinden Eski Anadolu Türkçesine kadar olan dönemdeki yuvarlaklaşma eğilimlerini inceleyen Ağca, Türk dilinin ilk yazılı metinlerden itibaren yuvarlaklaşma eğilimi gösterdiğini, Türk dilinde sözcük tabanlarında ve bazı eklerde yuvarlaklaşmanın daha ilk metinlerden itibaren var olduğunu, bu yuvarlaklaşmaların Eski Anadolu Türkçesinde daha da yaygınlaşarak eklerde belirginleştiğini, Uygur Türkçesinde ilk örnekleri erken tarihli metinlerde görülen yuvarlaklaşma örneklerinin 13-14. yüzyıllara ait metinlerde daha standart bir hâl aldığını belirtmiştir (Ağca 2015: 252-253).

Ankara ili ağızlarında II. ağız (-yuru) grubunda düzlük-yuvarlaklık uyumu konusunda Eski Anadolu Türkçesinde benzer bir durum vardır. Yani yuvarlaklaşma sebebiyle ortaya çıkmış olan daima yuvarlak ünlülü ekler tıpkı Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi Ankara ilinde II. grupta görülmektedir. Ancak bu yuvarlaklaşmalar II. Ağız grubunun tamamında görülmez. Bu sebeple II. Ağız grubu Akca tarafından grupta yuvarlaklaşmaların görülüp görülmemesine göre iki alt gruba ayrılmıştır (Akca 2009: 37-42).

Akca'nın sınıflandırmasına göre Ankara ilinin II. Ağız grubu: Nallıhan, Beypazarı, Ayaş, Kazan, Çamlıdere, Güdül, Kızılcahamam ilçelerinin bulunduğu geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. II. Ağız grubunun ortak ses bilgisi özellikleri şunlardır:

a) Şimdiki zaman eki 3. teklik şahıs çekiminde {-I}yuru} şeklindedir: *oluyoru* "oluyor", *çıkıyuru* "çıkıyor", *görünüyuru* "görünüyor", *gelmeyuru* "gelmiyor", *kaçamāyuru* "kaçamıyor", vb.

b) Zamir kökenli 1. teklik şahıs eki {-n}'dir: *gidiyon* "gidiyorum", *oñuyon* "okuyorum", *bilmiyon* "bilmiyorum", *suların* "sularım", *ğurarın* "kurarım", *dovā ederin* "dua ederim", *dirin* "derim", *ekerin* "ekerim", *dēyyorun* "diyorum", *içürriün* "içiririm", *ben gidecen* "ben gideceğim" *ānadacān* "anlatacağım", *ğıracan* "kıracağım", *ben çobanın* "ben çobanım" *köyündenin* "köyündenim", *dömluyun* "doğumluyum", *yaşındayın* "yaşımdayım" vb.

c) Zamir kökenli 1. çokluk şahıs eki {-z}'dir: *oturuyoz* "oturuyoruz", *unuduoyoz* "unutuyoruz", *gidiyoz* "gidiyoruz", *yaşāyoyoz* "yaşıyoruz", *arāyoyoz* "arıyoruz", *kesiyoyoz* "kesiyoruz", *toplanuyoz* "toplanıyoruz", *girerüz* "gireriz", *ederüz* "ederiz", *adamıyız*, *evdeyiz*, vb.

c) Kelime sonlarındaki r sesi düşmüştür: *vā* “var”, *ğadā* “kadar”, *geşle* “gençler” *ıÇcaıklāda* “sıcaklarda” *unnā* “onlar”, *gidellē* “giderler” *çıkıldla* “çıktılar”, *giTdile* “gittiler”, *yapālarđı* “yaparlardı” vb.

d) *Şimdi* kelimesinin daha çok *şinci* ve *şincik* varyantları kullanılır.

e) *gibi* kelimesi Türkiye Türkçesi yazı dilinde olduğu gibidir (Akca 2009: 37-38).

Yukarıdaki özellikler II. ağız grubunun tamamında bulunmaktadır. Ancak Nallıhan, Beypazarı, Ayaş, Kazan ilçelerinin bulunduğu bölgede yuvarlaklaşma görülmemesine rağmen Çamlıdere, Güdül ve Kızılcahamam’ın bulunduğu bölgede yuvarlaklaşma görülmesi dikkat çekici bir durumdur. Acaba Ankara ili ağızlarının diyalektolojik durumu Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki yazı dili – ağız ilişkisi hakkında bize ipucu verebilir mi?

Elbette bütün diller ve onların alt kolları olan lehçe ve ağızlar sürekli bir değişme içindedir. Dilde bugün gördüğümüz değişmeler tarihi lehçelerde de belli bir dönemde gerçekleşmiş olabilir. Günümüzde ünlü yuvarlaklaşmasının Amasya, Tokat, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Giresun, Bartın, Bolu ile Ankara, Çorum, Çankırı, Malatya, Sivas ve Yozgat’ın bazı ağızları ile Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz ağızlarında (Karahan 1997) görülmesi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de yalnızca bu bölgelerde yuvarlaklaşma olduğunu göstermez.

Çünkü Eski Anadolu Türkçesi yazı dilinde ünlü yuvarlaklaşmasının karakteristik olduğu kesindir. Bu döneme ait ilk eserlerin dönemin ilim merkezleri olan Konya ve Kırşehir’de teşekkül ettiği de bilinmektedir. Ancak günümüzde Konya ve Kırşehir ağızlarında yuvarlaklaşma görülmemesi bu konuda birtakım şüphelere yol açmakta, Eski Anadolu Türkçesi yazı dilinin Amasya, Tokat, Niksar, Çorum, Malatya, Kastamonu, Çankırı, Ankara gibi başka merkezlerde teşekkül etmiş olabileceği fikrini vermektedir. Bu yörelerde ilk eserlerden daha önce yazılmış bir kaynak bulana kadar bu fikre ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Biz, o dönemde ünlü yuvarlaklaşmasının Konya ve Kırşehir’i de içine alan daha geniş bir coğrafyada görüldüğü kanaatindeyiz. Ankara ili ağızlarının II. grubunda bugün görülen diyalektolojik durumun o dönemde de gerçekleşmiş olabileceğini düşünüyoruz. Bu durum, Karahan’ın belirttiği ihtimallerden ikincisini güçlendirmektedir (Karahan 2013: 226). Yani Eski Anadolu Türkçesi döneminde Konya ve Kırşehir yöresinde yuvarlaklaşma vardı, fakat zamanla bu ağızlar düzleşme eğilimi gösterdi.⁵ Çünkü Ankara ili ağızlarının II. grubunda hemen hemen bütün fonetik özellikler aynı olmasına rağmen yuvarlaklaşmanın yalnızca bir bölgede

⁵ 13. yüzyıldan günümüze kadar göç ve nüfus hareketlerinin de bölge ağızlarını değiştirebileceği de hesaba katılmalıdır.

görülmesi tarihi dönemlerde bu bölgenin tamamında yuvarlaklaşma olduğunun bir kanıtı sayılabilir.

Aynı ağız grubunun bir bölümünde yuvarlaklaşma görülmemesi ise düzleşme temayülü ile açıklanabilir. Nitekim Brendemoen, 15. yüzyıla ait iki metinden birinde yuvarlaklaşmaların korunduğunu, diğerinde ise yuvarlak ünlülerin uyuma sokulduğunu tespit etmiş ve bunu ağız değişikliği olarak yorumlamıştır (Brendemoen 1977-1979: 228, 233). Brendemoen'in tespit ettiği metinler farklı ağızların tesiriyle yazılmış olabileceği gibi düzleşme temayülünün başladığını da gösterebilir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi döneminde karakteristik olan yuvarlaklaşmalar, Osmanlıca döneminde 16. yüzyıldan itibaren düzleşme seyri izlemiş, küçük ünlü uyumu 18. yüzyılda tamamlanmıştır (bk. Kartallıoğlu 2011).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yuvarlaklaşma hadisesinin geniş bir coğrafyada ve yaygın olduğunun bir kanıtı da Osmanlı Türkçesi imlasında yuvarlaklaşmaların devam ettirilmesidir. Eğer Eski Anadolu Türkçesinin ilk metinleri imtiyazlı bir ağza dayanmıyor olsaydı Osmanlı döneminde ünlü yuvarlaklaşmaları yadırganabilir ve imlada bu yönde standartlaşma olmazdı.

Ankara ili ağızlarının II. ağız grubunda görülen ünlü yuvarlaklaşması ve yuvarlaklaşma sonucu ortaya çıkan daima yuvarlak ünlülü ekler şunlardır:

2. ANKARA İLİ AĞIZLARI İLE ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE DAİMA YUVARLAK ÜNLÜLÜ ORTAK EKLER

İsimden isim yapma eki: -IU

-IU isimden isim yapma eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülüdür: *bağlı* "bağlı" (GN 5905), *adlı* "adlı" (SN 74-5), *gizli* "gizli" (SN 264-14), *tenli* "tenli" (MT 32) vb.

-IU isimden isim yapma eki Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesindeki gibi daima yuvarlak ünlülüdür: *delüklü* (II/84-15)⁶ "delikli (kevgir)", *evli* (II/91-20) "evli", *ğapalı* (II/91-149) "kapalı", *ğaralı* (II/92-8) "karalı", *yağışuğlu* (II/91-27) "yakışıklı", *bâlu* (II/95-24) "bağlı", *gizli* (II/99-9) "gizli" vb.

Teklik I.şahıs iyelik eki: -Um

I. teklik şahıs iyelik eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülüdür: *katumda* "katımda" (MT 107), *taşuma* "taşım" (M 490), *dilegüm* "dileğim" (GN 3477), *elüm* "elim" (SN 13-12) vb.

⁶ Ankara ili ağızlarına ait örneklerdeki metin ve satır numaraları Akca 2012'den alınmıştır.

I. teklik şahıs iyelik eki, Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesindeki gibi yuvarlak ünlüdür: *gönüm* "(II/91-82) "gönlüm", *aqlum* (II/91-105) "aklım".

İlgi hâli eki:-Uŋ, -nUŋ (*ben* ve *biz* zamirlerinden sonra: **-Um**)

İlgi hâli eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *bunlaruŋ* "bunların" (GN 5671), *kişinüŋ* "kişinin" (M 44), *kanaduŋ naqşına* "kanadın nakışına" (MT 31), *anunŋ* "onun" (SN 3-3), *birinüŋ adı* "birinin adı" (YZ 7b-187) vb.

İlgi hâli eki, Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesindeki gibi yuvarlak ünlüdür: *benüm* (II/99-83) "benim", *ağanuŋ (dedü)* (II/88-3) "ağanın (dediği)", *doğdurlaruŋ (dedü)* (II/91-143) "doktorların (dediği)", *düvenüŋ_üsdü* (II/94-90) "düvenin üstü", *atlaruŋ (pishi)* (II/95-41) "atların (pisliği)".

Görülen geçmiş zaman ekleri (I. ve II. teklik ile I. ve II. çokluk şahıs çekimlerinde): -dUm, -dUŋ; -dUK, -dUŋUz: Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman ekleri 3. teklik ve çokluk şahıslar hariç, daima yuvarlak ünlüdür: *kıldum* "kıldım" (GN 5644), *gezdüm* "gezdim" (MT 57), *irmedüm* "ermedim" (KY 404), *eglendüm* "oyalandım" (SN 125-14), *ağladuŋ* "ağladın" (YZ 34b-999), *bilmedüm* "bilmedim" (SN 123-11), *kılduŋ* "kıldın" (M 751), *bağışladuŋ* "bağışladın" (KY 1811), *geçdük* "geçtik" (GN 7899), *alduk* "aldık" (SN 286-10), *eyledük* "eyledik" (SN 241-10), *görmedük* "görmedik" (MT 130), *kılmaduk* "kılmadık" (YZ 40b-1172), *terk itdünüz* "terk ettiniz" (MT 569), *kılmadıuŋuz* "kılmadınız" (MT 612), *geldünüz* "geldiniz" (SN 57-7), *aldıuŋuz* "aldınız" (KY 1638) vb.

Görülen geçmiş zaman ekleri I. ve II. teklik ile I. çokluk şahıs çekimlerinde Ankara ili ağızlarının II. grubunda da yuvarlak ünlüdür. Ankara ili ağızlarında Görülen geçmiş zaman II. çokluk şahıs çekim ekinin düz ünlülü tabanlara gelmiş örneğine rastlanmamıştır: *geTdüm* (II/91-25) "getirdim", *geTdün* (II/93-8) "getirdin", *yaPdük* (II/86-60) "yaptık", *burakduk* (II/88-3) "bıraktık", *yanaşduduk* (II/88-12) "yanaştırdık", *aTduk* (II/88-31) "attık", *verdük* (II/96-9) "verdik" vb.

Geniş Zaman Eki: (Eski Anadolu Türkçesinde: -Ur; Ankara İli Ağızlarında: -U, -Ur)

Dar ünlüyle kurulan geniş zaman eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *gelür* "gelir" (GN 5848), *utanuram* "utanırım" (KY 634), *bilinür* "bilinir" (SN 156-4), *inanur* "inanır" (MT 29), *irürem* "ulaşırım" (MT 61), *bilür* "bilir" (M 43) vb.

Geniş zamanı –Ar ile yapılmayan kök ve tabanların geniş zaman ekleri Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesindeki gibi daima yuvarlak ünlüdür. Ancak Ankara ili ağızlarında /r/ ünsüzünün bu grupta genellikle düşmesi sonucu geniş zaman eki –U biçiminde de görülür:

gelür (II/84-26) “gelir”, *gelüdü* (II/86-4) “gelirdi”, *aluruz* (II/84-12) “alırız”, *ğırılıdu* (II/86-26) “kırılırdı”, *alurun* (II/88-39) “alırım”, *bilürsünüz* (II/86-68) “bilirsiniz”, *toplanuruz* (II/88-6) “toplanırız”, *gelüse* (II/88-26) “gelirse”, *çārıduđ* (II/86-48) “çağırırdık”, *edebülürseñ* (II/91-87) “edebilersen”, *bilürün* (II/95-2) “bilirim”, *yılıdu* (II/98-45) “yığılırdı”, *ğapaduruz* (II/91-149) “kapatırız”, *çekilüdü* (II/98-64) “çekilirdi”, *gelüken* (II/99-67) “gelirken”, *alullā* (II/99-81) “alırlar”, *gelüllēdi* (II/99-81) “gelirlerdi”.

Ankara ili ağızlarında bazı kelimelerde gerileyici benzeşme sebebiyle yuvarlaklaşmanın kelimedeki bütün ünlülere tesir ettiği görülür: *bülüllē* (II/86-76) “bilirler”, *büşürüz* (II/93-5) “pişiririz”.

Hikâye birleşik çekimi eki (I. ve II. teklik ile I. ve II. çokluk şahıs çekimlerinde): -dUm, -dUñ; -dUK, -dUñUz

Hikâye birleşik çekim eki, 3. şahıslar hariç Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *etmişdüm* “etmiştim” (SN 245-11), *kıraydum* “kırsaydım” (YZ 41a-1195), *bilmez idün* “bilmezdin” (MT 179), *gelürdük* “gelirdik” (SN 66-3), *verürdük* “verirdik” (SN 285-15), *varayduñuz* “gitseydiniz” (MT 624), *şusamışduñuz* “susamıştınız” (Gülsevin 1997: 95) vb.

Ankara ili ağızlarının II. grubunda hikâye birleşik çekiminin I. çokluk şahıstaki örneklerine (-dUK) rastlanmıştır:

çekerdük (II/92-8) “çekerdik”, *atmazduğ* (II/92-15) “atmazdık”, *ğatlarduğ* (II/94-51) “katlardık”, *dirdük* (II/97-23) “derdik”, *bükerdük* (II/94-51) “bükerdik”, *verüdüğ* (II/94-51) “verirdik”, *hazırlarduğ* (II/86-45) “hazırlardık”.

Çokluk I. şahıs eki: -Uz

Çokluk I. şahıs eki, Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *gidemezüz* “gidemeyiz” (MT 72), *yanaruz* “yanarız” (YZ 27a-668), *başlaruz* “başlarız” (M 33), *bilürüz* “biliriz” (SN 284-14), *bilmezüz* “bilmeyiz” (KY 324), *bileceğüz* “bileceğiz” (KY 344), *yatısaruz* “yatacağız” (ÇN 67) vb.

Çokluk I. şahıs eki Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi daima yuvarlak ünlüdür: *giçirüz* (II/84-15) “geçiririz”, *dókerüz* (II/84-15) “dökeriz”, *ğataruz* (II/84-14) “katarız”, *ğararuz* (II/84-58) “kararız”, *geyerüz* (II/92-13) “giyeriz”, *yazaruz* (II/86-15) “yazarız”, *döşerüz* (II/86-17) “döşeriz”, *sayamayuz* (II/88-9)

"sayamayız", *vramayuz* (II/88-33) "vuramayız", *buluşacauz* (II/86-71) "buluşacağız", *nāpacauz* (II/89-49) "ne yapacağız", *gūdeceüz* (II/98-49) "güdeceğiz".

Çokluk I. şahıs bildirme eki: -Uz

Çokluk I. şahıs bildirme eki, Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *rāzıyuz* "razıyız" (YZ 44a-1286), *gūnahlu kullaruz* "günahlı kullarız" (YZ 27a-668), *biz değılüz* "biz değiliz" (MT 96), *yoğsul bayuz* "fakir zenginiz" (MT 1475), *kardeşlaruz* "kardeşleriz" (KY 1254), *alkışçıyuz* "alkışçıyız", *rençberüz* "sanatkâriz", *işçiyüz* "işçiyiz" (GN 4250), *andayuz* "oradayız" (SN 139-7), *asiyüz* "asiyiz" (M 738) vb.

Çokluk I. şahıs bildirme eki Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi daima yuvarlak ünlüdür: *rahatuz* (II/84-64) "rahatız", *ğalabalüz* (II/91-90) "kalabalığız", *bāluuyuz* (II/95-24) "bağlıyız".

Sıfat-fiil eki: -dUK

-dUK sıfat-fiil eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *görmedüğüüm* "görmediğim" (MT 58), *istedüğüüm* "istediğim" (GN 5584), *gıtdüğüünü* "gittiğini" (M 123), *ağladuğun* "ağladığım" (YZ 38a-1096), *gıtdükleri* "gittikleri" (SN 63-4), *ne itdüğüün* "ne yaptığını" (KY 133) vb.

-dUK sıfat-fiil eki Ankara ili ağızlarının II. grubunda da yuvarlak ünlüdür: *dedü* (II/88-3) "dediği", *biTdüükÇen* (II/94-123) "bittikten", *girdü* (*yillēde*) (II/99-15) "girdiği (yerlerde)".

Fiilden fiil yapma (ettirgenlik) eki: -(U)r-

-(U)r- ettirgenlik ekinin yardımcı ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlaktır: *arturdi* "artırdı" (MT 42), *geçürürleridi* "geçirirlerdi" (MT 91), *içürün* "içirin" (KY 779), *giçürün* "geçirin" (KY 779), *bitürdi* "yetiştirdi" (SN 10-15) vb.

Bu ekin yardımcı ünlüsü Ankara ili ağızlarının II. grubunda da daima yuvarlaktır: *şaşurdular* (II/91-137) "şaşırdılar", *yetüremēyorduk* (II/86-30) "yetiremiyorduk", *içürün* (II/89-21) "içiririm".

Fiilden fiil yapma (ettirgenlik) eki: -DUr-

-DUr- Fiilden fiil (ettirgenlik) yapım eki Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlüdür: *bildürem* "bildireyim" (MT 112), *arturur* "artırır" (M 302), *geydürdiler*

“giydirdiler” (YZ 22b-641), *yapduram* “yaptırayım” (SN 71-5), *irdürsün* “erdirsin” (KY 1879) vb.

Bu ek Ankara ili ağızlarının II. grubunda Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi daima yuvarlak ünlülüdür: *yakduru* (II/84-25) “yaktırır”, *galduruldu* (II/99-86) “kaldırıldı”, *saydurulardı* (II/92-31) “saydırırlardı”, *bezdürme* (II/92-40) “bezdirme”, *serdürecöz* (II/97-8) “serdireceğiz”, *galduruldu* (II/99-86) “kaldırıldı”, *ğızarduruz* (II/92-41) “kızartırız”, *annadurun* (II/86-73) “anlatırım”, *ğalduru* (II/88-39) “kaldırır”, *dolanduru* (II/88-39) “dolandırır”, *yaPduru yolā* (II/88-53) “yaptırıyorlar”, *çaydurdulā* (II/99-25) “çaydırdılar”, *sünmed iTdürüdük* (II/88-58) “sünnet ettirirdik”.

Bildirme eki: -dUr, - dUrUr

Bildirme eki (-dUr, -dUrUr) Eski Anadolu Türkçesinde daima yuvarlak ünlülüdür: *nedür* “nedir” (MT 80), *kanadıdur* “kanadıdır” (MT 28), *kızdur* “kızdır” (SN 40-10), *vardur* “vardır” (KY 351), *devletdedür* “saadettedir” (GN 554), *ħakdur* “Hak’tır, Allah’tır” (M 53), *ħalmıřdurur* “kalmıştır” (GN 68) vb.

Bu ek, Ankara ili ağızlarının II. grubunda da daima yuvarlak ünlülüdür: *türkcedur* (II/95-27) “Türkçe’dir”, *vadur* (II/98-71) “vardır”, *ğalmadıdur* (II/98-71) “kalmamıştır”, *biludur* (II/99-1) “bilirdir / biliyordur”, *senedur* (II/99-94) “senedir”.

İsimden isim yapma eki: -cUK

İsimden isim yapım eki olan -cUK, Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru görülmeye başlamıştır. Ek, genellikle yuvarlak ünlülüdür, ancak nadiren düz ünlülü biçimleri de vardır: *oğlancuħlar* “oğlancıklar”, *azacuħ* “azıcık”, *ħarıcuħa* “ħarıcığa” (Özkan 2013: 105), *ilançuk* “yılancık” (MT 2069) vb.

Bu ek, Ankara ili ağızlarının II. grubunda da genellikle yuvarlak ünlülüdür: *davarcuħ* (II/89-32) “davarcık”, *ecük* (II/99-14) ~ *aÇcuħ* (II/98-63) ~ *eccük* (II/91-111) “azıcık”.

3. ANKARA İLİ AĞIZLARINDA SONRADAN YUVARLAKLAŞAN EKLER

Fiilden fiil yapma (edilgenlik) eki: -(I)l-

Eski Anadolu Türkçesinde -l, -n, -ř fiilden fiil yapma eklerinin yardımcı ünlüleri daima düz ünlülüdür: *kurtıl-*, *yorıl-*, *görin-*, *biliş-*, *soriş-* vb. (Özkan 2013: 105), ancak -II- fiilden fiil yapma (edilgenlik) ekinin Eski Anadolu Türkçesinde hem I hem de U ünlüsüyle kullanıldığı örnekler de vardır: *açıl-*, *dutıl-*, *ħırıl-*, *viril-*, *örtül-*, *dürül-* vb. (Gülsevin 1997: 140).

Bu ek Ankara ili ağızlarının II. grubunda daima yuvarlak ünlüdür: *yaPuluyor* (II/88-60) “yapılıyor”, *dağuludu* (II/90-18) “takılırdı”, *satuludu* (II/98-28) “satılırdı”, *ayruludu* (II/98-84) “ayrılırdı”, *devrülü* (II/77-53) “devrilir”, *utanuludu* (II/98-64) “utanılırdı”.

Fiilden fiil yapma (dönüşlülük) eki: -(I)n-

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek düz ünlüdür: *görünür* “görünür” (SN 52-6), *bulmursa* “bulunursa” (KY 1466), *köyindürdi* “yaktı” (MT 124) vb. Ancak bu ekin ünlüsünde yuvarlaklaşma nadir görülür: *sevüdi* “sevindi” (SN 46-4). Bu örnekte /v/ dudak ünsüzünün tesiri vardır.

Ankara ili ağızlarının II. grubunda da bu ekle ilgili bir örnekte yuvarlaklaşma görülmüştür: *sevündürü* (II/91-53) “sevindirir”.

Fiilden fiil yapma (işteşlik) eki: -(I)ş-

-(I)ş- işteşlik eki Eski Anadolu Türkçesinde genellikle düz ünlüdür: *irişdüm* “eriştim”, (KY 1521), *görüşür* “görüşür” (KY 1667), *urışuban* “savaşarak” (SN 311-6), *sürtişür* “sürtüşür” (MT 2804) vb.

Ankara ili ağızlarında bu ekin ünlüsünün bir örnekte yuvarlaklaştığı görülmüştür: *yetüşdürüñ* (II/91-38) “yetiştirirsin”.

Öğrenilen geçmiş zaman eki: -mIş

-mIş öğrenilen geçmiş zaman eki Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlüdür: *komuş* “koymuş” (SN 27-7), *görmüşem* “görmüşüm” (SN 52-7), *tutmuşlarıdı* “tutmuşlardı” (KY 1862), *düşürmüşidüm* “düşürmüştüm” (MT 190), *unutmuşam* “unutmuşum” (YZ 25b-721), *ölmüş* “ölmüş” (GN 2933) vb.

Ankara ili ağızlarının II grubunda ise öğrenilen geçmiş zaman ekinin ünlüsü yuvarlaklaşmıştır. Bu yuvarlaklaşmada /m/ dudak ünsüzünün tesiri olmalıdır: *nasībümüş* (II/91-39) “nasip imiş”, *görmemişsüñ* (II/91-72) “görmemişsin”, *havızumuş* (II/92-27) “hafız imiş”, *yemiş* (II/94-34) “yemiş”.

İsimden isim yapma eki:-IIK

-IIK isimden isim yapma eki Eski Anadolu Türkçesinde genellikle düz ünlüdür: *horlık* “horluk”, *yoğsullık* “yoksulluk”, *konuklık* “konukluk” (Özkan 2013: 105), *kullık*

“kulluk” (KY 1141), *tanuqlık* “tanıklık” (KY 676), *delülük* “delilik” (MT 1427), *önegülük* “inatçılık” (SN 240-5) vb.

Ankara ili ağızlarının II grubunda bazı örneklerde bu ekin ünlüsünün yuvarlaklaştığı görülmüştür: *salçaluk* (II/84-12) “salçalık”, *hasdaluk* (II/91-136) “hastalık”.

Teklik I. şahıs eki:-In

Teklik I. şahıs eki Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü eklerdendir: *okurım* “okurum”, *severim* “severim” (Özkan 2013: 106). Ankara ili ağızlarının II. grubunda bu ekin yuvarlaklaştığı görülür. Bu yuvarlaklaşmada geniş zaman ekindeki yuvarlak ünlünün tesiri olabilir: *alurun* (II/88-39) “alırım”, *bilürün* (II/95-2) “bilirim”. Aynı durum çokluk II. şahıs ekinde de söz konusudur: *bilürsünüz* (II/86-68) “bilirsiniz”, *gelürsünüz* (II/91-104) “gelirsiniz”.

4. BAZI KELİMELERDE GÖRÜLEN YUVARLAKLAŞMALAR

Ankara ili ağızlarının II. grubunda bazı kelimelerde meydana gelen yuvarlaklaşmalar da düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmaktadır. Aşağıdaki örneklerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlak ünlülüdür:

yalunuz (II/90-13) “yalnız” (krş. *yalunuz* GN 21-15, MT 96), *bilezük* (II/94-76) “bilezik” (krş. *bilezük* SN 130-15), *demür* (II/95-8) “demir” (krş. *demür* SN 32-6), *altunumuz* (II/98-68) “altınımız”, (krş. *altun* SN 28-11, KY 368), *çeltük* (II/99-86) “çeltik”, *çaruk* (II/89-30) “çarık”, *ğaşuk* (II/92-31) “kaşık”.

SONUÇ

Türkçenin tarihî dönemlerine ait pek çok unsur, günümüzde Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam etmektedir. Bu sebeple ağızlar, dil tarihinin aydınlatılmasında önemli rol oynar.

Bu çalışmada Ankara ili ağızları ile Eski Anadolu Türkçesi ünlü yuvarlaklaşması bakımından karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonucunda Ankara ili ağızlarında ünlüsü daima yuvarlak olan 13 ekin Eski Anadolu Türkçesindeki daima yuvarlak ünlülü eklerle aynı olduğu; Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü olmalarına rağmen 6 ekin Ankara ili ağızlarında yuvarlaklaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesinde ünlü yuvarlaklaşması görülen *yalunuz* “yalnız”, *bilezük* “bilezik”, *demür* “demir”, *altun* “altın” gibi kelimelerin Ankara ili ağızlarında da aynen korundukları görülmüştür.

Ankara ili ağızlarının II. grubu, ünlü yuvarlaklaşması bakımından Eski Anadolu Türkçesiyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu ağız grubunun diyalektolojik durumu bize Eski Anadolu Türkçesi yazı dili ile ağız ilişkisi hakkında bazı ipuçları vermektedir. Çünkü Ankara ili ağızlarının II. grubunda 6 ortak özellik görülmesine rağmen yuvarlaklaşma grubun tamamında görülmemiş, bu sebeple II. grup ünlü yuvarlaklaşma görülüp görülmemesine göre iki alt gruba ayrılmıştır. Bu durum, tarihî dönemlerde bölgenin tamamında yuvarlaklaşma olduğunu, aynı ağız grubunun bir bölümünün uyum sürecine girerek düzleşme temayülüne girdiğini göstermektedir. Bunun tam tersi, yani bu ağız grubunda yuvarlaklaşmanın sonradan ortaya çıkmış olabileceği de akla gelebilir; ancak bu grubun özellikleri incelendiğinde yuvarlaklaşmaların daha eskicil olduğu anlaşılır. Çünkü Ankara ili ağızlarında II. grubun tamamında –yor şimdiki zaman ekinin arkaik biçimi olan –yoru kullanılmaktadır. Grubun tamamında arkaik bir ekin kullanılması, yuvarlaklaşmaların da arkaik olduğunu, grupta görülen düzleşmenin daha sonra gerçekleştiğini gösterir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazı dili – ağız ilişkisi üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalarda iki ihtimal üzerinde durulmuştur. Birinci ihtimal: Bu dönemin ilk eserlerinin bugün ünlü yuvarlaklaşması görülen Amasya, Niksar, Tokat, Sivas, Çorum, Çankırı, Kastamonu Ankara gibi ilim merkezlerinde yazılmış olabileceğidir. İkinci ihtimal de bu dönemin ilk eserlerinin bugünkü değil o dönemdeki Konya ve Kırşehir ağzına dayanmış olabileceğidir. Günümüzde Konya ve Kırşehir ağızlarında yuvarlaklaşma görülmemesi de savaş, göç gibi sebeplerle açıklanmıştır.

Ankara ili ağızlarında II. grupta görülen diyalektolojik durum ikinci ihtimalin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Ankara'da II. ağız grubunun karakteristik özellikleri aynı olmasına rağmen yuvarlaklaşmanın bir bölgede olması diğer bölgede erken dönemde düzleşmenin gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde Eski Anadolu Türkçesi döneminde Konya ve Kırşehir ağızlarında yuvarlaklaşmaların var olduğu, fakat diğer ağızlara göre bu bölgelerde küçük ünlü uyumunun daha erken dönemde gerçekleşmiş olabileceği düşünülebilir. Nitekim günümüze kadar yapılan çalışmalar da bu düşünceyi doğrulamaktadır.

TARANAN ESERLER

ÇN: Çarhname

MANSUROĞLU, Mecdut (1956), *Çarhname*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

GN: Garibname

YAVUZ, Kemal (2000), *Âşık Paşa – Garib-nâme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

M: Mevlid

PEKOLCAY, Necla (2013), *Mevlid – Süleyman Çelebi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

MT: Mantıku't-Tayr

YAVUZ, Kemal (e-kitap), *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-Nâme) – Metin ve Aktarma*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10685,girispdf.pdf?0, Erişim: 12.03.2016).

KY Kıssa-i Yusuf

KARAHAN, Leylâ (1994), *Erzurumlu Darîr - Kıssa-i Yusuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

SN: Süheyl ü Nevbahar

CİN, Ali (2012), *Mesud Bin Ahmed – Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâyi)- (İnceleme-Metin-Dizin)*, Konya: Eğitim Yayınevi.

YZ: Yûsuf u Züleyha

YILDIZ, Osman (2008), *Yûsuf u Zelihâ (Destân-ı Yûsuf) Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler*, Ankara: Akçağ.

KAYNAKÇA

- AÇCA, Ferruh (2015), "Eski Uygur ve Eski Oğuz Türkçelerinde Yuvarlaklaşma Eğilimleri", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri - 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Editörler: Tufan Gündüz, Mikail Cengiz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, s. 245-254.
- AKCA, Hakan (2009), "Ankara İlinin Diyalektolojik Durumu", *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri* (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 33-42.
- AKCA, Hakan (2012), *Ankara İli Ağızları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- BRENDEMOEN, Bernt (1977-1979), "Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIX, s. 223 -240.
- DEVELİ, Hayati (2008), "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", *Turkish Studies*, Volume 3/3, Spring 2008, s. 212-230.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2008), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2005), "Kırşehir ve Konya Ağızlarının Eski Anadolu Türkçesi Yazı Dilinin Oluşumuna Etkisi", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 8 (Kış 2005), s. 56-65.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2006), "Ağızlardan Etkilenme Derecelerine Göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi Metinleri ve Bu Metinlerin Diline Kaynaklık Eden Ağızlar", *İlmî Araştırmalar*, Sayı: 22, s. 83-110.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (2010), *Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları*, İstanbul: Özel Kitaplar.
- KARADOĞAN, Ahmet (2003), "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001*, Cilt: I-II, Sayı: 44, s. 171 – 179.
- KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ (2006), "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili Ağız İlişkisi", *Turkish Studies*, Vol. 1/1, Summer 2006, s. 1 – 12.

- KARAHAN, Leylâ (2013) "Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler", *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu Bildirileri*, Kırşehir, s. 219-228.
- KARTALIOĞLU, Yavuz (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2013), *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa (2013), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2012), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.